

ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: ПРИРОДА, ЦІЛІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Україна дедалі впевненіше входить у світове економічне співтовариство як рівноцінний партнер. Це надзвичайно посилює роль і значення нового економічного мислення, адже філософія економічного зростання держави повинна спрямовувати всі наявні ресурси і насамперед державну політику на розвиток національної економіки та суспільства в цілому.

Використовуючи властивості відкритих багатоконпонентних систем щодо нерівноважної самоорганізації, автор представленої публікації визначає природу політики економічного зростання держави як парафраз явища її економічної стійкості, з'ясовує закономірності функціонування складних систем у нестабільному економічному просторі, що є основою для окреслення ключових компонент і засобів реалізації стратегій макросистемної еволюції вітчизняної економіки та центрів прикладення зусиль для забезпечення загальноекономічного прискорення в Україні. Важливим для розкриття цієї теми є те, що хоча ідеї самоорганізації і сформуливалися на основі природничих знань, проте в умовах зміщення акцентів у сучасній економічній науці автор розглядає їх як продуктивні методологічні конструкції для пояснення складних процесів виникнення і становлення економічних, соціальних та гуманітарних систем.

 динамічне оновлення геополітичних і гео економічних процесів у світі, безперечно, поширюється й на зміни в теорії та методології економічної науки, яка демонструє якісні трансформації не лише свого стилю викладення, але й концептуальної структури використання міждисциплінарних підходів до визначення об'єктів дослідження або оцінювання й прогнозування перспектив їхнього розвитку. Такі зміни проявляються: 1) у цілісному, системному підході до вивчення економічних явищ і соціуму, наукове осмислення яких раніше відбувалося, по суті, ізольовано; 2) у переході від вивчення еволюції окремих об'єктів і систем до розкриття еволюції систем регіональних і глобальних; 3) у ха-

рактерному для нового етапу наукового пізнання дослідженні внутрішніх механізмів еволюції економічних систем — насамперед процесів самоорганізації матеріальних, ресурсних, сировинних, факторних і створених на основі їхньої взаємодії комбінованих структур, до яких, безумовно, належать виокремлені в запропонованому дослідженні явища політики економічного зростання держави та її стратегічного потенціалу.

У площині таких роздумів показова позиція одного із засновників сучасної теорії синергетики І. Пригожина [1], який вважав, що революційний переворот у науці зумовлений переходом від жорсткого детермінізму явищ і процесів до акцентування уваги на нестабільності їхнього існуван-

---

© МИКИТЕНКО Вікторія Володимирівна. Доктор економічних наук. Головний науковий співробітник відділу стратегічного потенціалу та макроекономічного аналізу Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України (Київ). 2008.

ня, оскільки нестабільність економічного середовища в певному сенсі замінює детермінізм. Розвиток економічних систем може бути контрольованим й інертним об'єктом, підвладним цілеспрямованим діям, але при цьому можливі непередбачені зміни та біфуркаційні цикли. Сьогодні економічна наука, зокрема така її галузь, як економіка та управління національним господарством, не є ні матеріалістичною, ні редукціоністською, ні детерміністською, а має бути феноменологічною, тобто вона вимагає безперервного підтвердження адекватності розроблених концептуальних моделей, схем та кваліметричного інструментарію експериментальними даними й перевітками. Нестабільність економічного середовища в Україні та непередбачуваність розвитку її економічної й енергетичної сфер можуть бути продуктивно враховані під час аналізу саме різноспрямованих явищ і процесів у наявних варіантах їхнього глобального або регіонального прояву. Адже вони мають загальносвітове значення і є каталізатором структурних та інституційних трансформацій, змін масштабів функціонування й розвитку багатокомпонентних систем.

Зазначимо, що проблематика політики економічного зростання сучасної держави, у т. ч. й України, — це чітко окреслений курс економічних досліджень останніх років. При цьому висока адаптивність і динаміка системи стратегічного управління в десятках провідних країн світу стимулює невпинне оновлення базових положень саме екзогенної теорії економічного зростання. У найбільш загальному визначенні політика економічного зростання — це частина загальної економічної політики держави або створених нею спеціальних інститутів влади, які здійснюють підготовку системотворних регуляторів для досягнення тих чи тих національних цілей. Проте існує й альтернативне визначення політики економічного зростання в межах ендогенної

теорії, що розглядає її як діяльність суб'єктів і створених ними інститутів влади, яка виникла на перетині загальнодержавної економічної політики й стратегії макросистемної еволюції. Мета цієї діяльності — забезпечення синхронного перебігу параболічних подій з інтенсифікацією процесів обміну-перерозподілу різних видів ресурсів і сировини, досягнення високої енергоефективності й конкурентоспроможності національної економіки на основі формування складноорганізованих структур-атракторів, імплементації моделі економічного зростання, запровадження безперервного експрес-регулювання й прогнозування макроекономічних показників та показників економічної динаміки. Додамо, що варіантом деструктивної дії, яка знівелює результати запровадження зазначеної політики, може стати діяльність окремих політичних сил, які орієнтуються на силове втручання та зміну орієнтирів і складу механізмів розвитку економічної сфери держави.

Політика економічного зростання виникла як складова частина економічної системи, але внаслідок внутрішнього змістовного ускладнення, загострення у світі політичних і міждержавних суперечностей ресурсного характеру, збільшення масштабів руйнування промислового виробництва вона (політика) поступово набуває відносної самостійності й підвищеної питомої ваги в загальному переліку державних інтересів. На початку ХХІ ст. економічна політика в Україні набула чіткого інституційного і функціонального оформлення, орієнтуючись на підвищення технологічного рівня виробництва й удосконалення організаційно-економічних відносин. Проте виникла необхідність формування основ модернізаційного розгортання економічної сфери та прийняття принципових стратегічних рішень щодо раціонального використання власного стратегічного потенціалу на загальнодержавному рівні.

Таким чином, політика економічного зростання нашої держави — це складна комбінація внутрішньо- та зовнішньоорієнтованих заходів, які, відбиваючи діалектику частини й цілого, визначають сутнісні особливості ендегенних соціально-політичних і економічних акцій у конкретний момент розвитку економічної системи на інноваційних засадах. Як свідчать досвід і практика реалізації певного роду стратегій у багатьох державах світу, до суб'єктів ендегенної політики економічного зростання слід віднести також найвищі органи державної законодавчої і виконавчої влади, управління міністерствами і відомствами, а також певною мірою і політичні партії, рухи та інші активні громадські об'єднання, програмні положення або навіть ситуативні настрої яких пов'язані з економічною, фінансовою, соціальною, екологічною та енергетичною сферами держави. Відповідно об'єктами політики стає переважна більшість сфер суспільної життєдіяльності, при цьому визначальними залишаються: промисловість, матеріально-енергетичні ресурси, сільське господарство, інвестиції та будівництво, транспорт і зв'язок, зовнішньоекономічна діяльність, наука та інновації, а також організаційно-економічні відносини між ними.

У сучасних умовах господарювання, що характеризуються нераціональним використанням стратегічного потенціалу держави за відсутності технологічної взаємодії між працею та капіталом і неоптимальним співвідношенням їхньої продуктивності, конче необхідно розробити і запровадити таку модель економічного зростання, яка б сама продукувала його на довготривалій період. У його основі має бути поступове збільшення віддачі від активізації дисипативних об'єктів, а саме — від розширення масштабу і обсягів виробництва або регулярної віддачі на репродуковані фактори виробництва.

Оскільки сучасна економічна політика в Україні дещо втрачає статус самодостатнього аргументу державотворення і набуває статусу «одного з напрямів» загальнодержавної організаційно-управлінської і виконавчо-розпорядчої діяльності, то забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національного господарства, а отже, покращення якості життя населення країни вимагає системних та цілеспрямованих дій щодо забезпечення національних економічних інтересів. Накопичення загроз економічній безпеці, а тим більше прямих конфронтаційних дій, зокрема, у сфері газопостачання, перед якими опинилася у 2006–2008 рр. наша держава, каталізує блискавичне перетворення політики економічного зростання в домінуючий чинник державного виживання, необхідну передумову синхронізації державних і суспільних зусиль у відстоюванні національних економічних інтересів і цінностей. Серед них чи не найважливішим слід вважати органічне функціонування економічної системи на засадах власної повноцінної державності.

Наукові дослідження в напрямі розвитку теорії економічної політики, що базуються на основних положеннях теорії моделювання економічної політики Яна Тінбергена [2], свідчать, що розроблення функціональних засад української політики економічного зростання — це складна конструкція, простір імовірної об'єктивації якої поширюється на переважну частину матеріальних і сировинних ресурсів, виробничих та інноваційних можливостей. Тому до першочергових функцій ендегенної політики економічного зростання держави слід віднести такі:

1) *регламентувальну*, яка формує в суспільстві несуперечливе розуміння необхідності проектування та негайного запровадження макроекономічних конструкцій — структур-атракторів (штучних макроstruktur або системотворних регуляторів), а також потреби теоретичного вдосконалення

їхньої ієрархії та адаптації до сучасних геополітичних й економічних умов;

2) *світоглядну*, яка зумовлює необхідність на сучасному етапі активного втручання державних органів влади в економічні процеси для підвищення енергоефективності та конкурентоспроможності національного господарства, незадовільний рівень яких загрожує економічній і національній безпеці;

3) *методологічну*, яка забезпечує адекватне розуміння представниками державних управлінських структур завдань держави щодо розвитку наукоємних галузей і технологічного оновлення базових енергетичних та ресурсоємних галузей;

4) *координаційно-коригувальну*, яка узгоджує діяльність усіх суб'єктів управління стосовно досягнення визначених цільових показників, елементів структур та суб'єктів господарювання щодо освоєння, розвитку та раціонального використання власного стратегічного потенціалу України, а також концентрації зусиль на пріоритетних напрямках;

5) *мобілізаційну*, спрямовану на розроблення системи ефективного управління реальним сектором економіки за умов розгортання виробництва спеціального технологічного обладнання і функціональних матеріалів для розвитку наукоємних галузей та заощадження стратегічних енергоресурсів, використання резервів та введення повного регіонального госпрозрахунку за критеріями граничної корисності й прибутковості;

6) *організаційну*, яка формує єдину систему державного моніторингу результативності провадження інноваційно-інвестиційної діяльності, обсягів виробництва продукції, її постачання та транспортування, споживання сировини й енергоресурсів; забезпечує розроблення методології проектування та органічного функціонування багатокомпонентної структури-атрактора, сутність якої полягає в ініціюванні процесів локальної

самоорганізації, що зумовлює затухання різноспрямованих деструктивних впливів у відкритій економіці;

7) *прогностичну*, яка відповідає за моделювання макроекономічної динаміки, передбачення перспектив розвитку енерго-економічних процесів у їхніх конструктивних і деструктивних аспектах при системному використанні напрацювань економічної науки і практики та поєднанні різних напрямів прогнозування, зокрема зустрічного прогнозування макроекономічних показників у цілому та по галузях, а також пошуку шляхів досягнення цільових показників у реаліях сьогодення.

Результатом реалізації зазначених функцій політики економічного зростання стане досягнення визначеної мети і вирішення двох універсальних та взаємозалежних завдань, конкретизованих у відповідних цільових програмах й комплексі заходів, а також у відповідному інструментарії.

I. У внутрішньому економічному просторі — самозбереження держави, забезпечення її виживання й цілісності за трьома варіантами розвитку подій відповідно до специфіки державної політики:

— підтримка стабільності її економічної, виробничо-економічної, енергоекономічної систем політичними й адміністративними засобами без приниження значення політичного підпорядкування відповідних управлінських та організаційно-економічних акцій на регіональному рівні;

— регулювання й коригування макроекономічних процесів у державі, оскільки, втративши контроль над регіонами із значним стратегічним та, особливо, сировинно-ресурсним потенціалом, можна позбутися конкурентних переваг, а реальною загрозою стає знищення національного промислового виробництва, а отже, втрата державності;

— демонтування наявних інститутів та ієрархії системи управління національним господарством, конструювання нових

суспільно-економічних та організаційно-економічних відносин на засадах домінування в їхній сукупності структур-атракторів [2] із вагомими конкурентними характеристиками завдяки технологічному оновленню, активізації інноваційної діяльності та раціональному освоєнню власного стратегічного потенціалу.

II. У зовнішньому середовищі — реалізація стратегічного аспекту інтегральної концепції управління замкнутим циклом на таких засадах:

— реалізація цільових програм в енергетичній сфері та промислового комплексу й обґрунтування результативних засобів і дієвих методів досягнення орієнтирів економічного зростання;

— гарантування достатнього рівня економічної безпеки як вагомою субструктури національної безпеки. При цьому захист економічної системи та збереження сировинно-ресурсної бази від зовнішніх небезпек і загроз, а також звільнення від енергетичної залежності необхідно здійснювати за результатами ґрунтовного дослідження властивих політиці економічного зростання законів і закономірностей;

— виконання полярно орієнтованих завдань стосовно розширення зони власного впливу з доступом до стратегічних резервів інших держав, освоєння їхніх сировинних баз та підкорення стратегічного потенціалу у формі, що забезпечить часткове відродження інститутів державно-політичної самодостатності України.

На підставі об'єктивного усвідомлення сутності та змісту політики економічного зростання на засадах реалізації інтегральної концепції управління замкненим циклом вважаємо за доцільне подати перелік найвагоміших чинників впливу та коригування її сутнісних характеристик, до яких віднесемо:

1. Національно-економічні інтереси держави чи наддержавних об'єднань, діяльність яких стосовно економічних, енерге-

тичних, ресурсних, регіональних та глобальних проблем розвитку стратегічного потенціалу України набуває підвищеного значення. Ці інтереси виражені у відповідних концепціях, доктринах, комплексних і цільових програмах. На сучасному етапі розвитку та за умови нестабільності макро-економічних і політичних процесів оформлення зазначених документів відбувається вкрай суперечливо: вони змушені одночасно враховувати національно-державні, регіональні, блоково-коаліційні (політичні), галузеві та загальнолюдські інтереси. Тому в ході продукування власної ендогенної політики необхідне домінування саме економічних інтересів. Це аксіома державотворення, яка актуальна незалежно від часу і розвитку економічної системи. Ускладнені нині соціально-політичні відносини між гілками виконавчої та президентської влади, що передбачають впровадження й адаптацію нових форм організації та управління (структур-атракторів), вимагають узгодження її (влади) вполюбовань.

2. Потенційні та наявні можливості економічного зростання, рівень їхнього освоєння та шляхи мобілізації резервів, що дозволяє захистити національно-економічні інтереси держави й гарантувати достатній рівень її економічної безпеки. Життєздатність країни визначаємо за ступенем узгодженості рівня державного регулювання монополій добувної промисловості, освоєння та раціонального використання стратегічного потенціалу, випереджувального розвитку паливних галузей та промисловості, впровадження енерго- і технологічного аудиту, прогресивних технологій із адаптивними властивостями, диверсифікацією джерел постачання нафти і газу, а також на основі виробництва й генерування нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії, які в разі істотного дисонансу мінімізують проблеми «недостатності» політики економічного зростання.

3. Внутрішні та зовнішні умови функціонування національного господарства. Це глобальні та регіональні економічні явища і процеси, характер політичної системи України та її геополітичного оточення, розвиненість сировинно-ресурсного і виробничо-технологічного потенціалу, спрямованість реструктуризації промислового виробництва, структура та обсяг інвестицій. Зміни цих чинників здатні стимулювати перегляд як економічних інтересів держави, так і склад механізмів їх реалізації, кардинально змістити акценти в стратегічних цілях і засобах проведення політики економічного зростання. При цьому вдосконалення практичного інструментарію формування й реалізації функцій цієї політики перетворить її у визначальний чинник розвитку економіки й дозволить досягти високого рівня енергоефективності й відповідно конкурентоспроможності.

Виходячи з таких міркувань, структура політики економічного зростання в Україні повинна бути розрахована на довгострокову перспективу і поєднувати такі елементи:

- сукупність базових ідей загальноекономічного прискорення, поєднання теоретичних принципів системно-комплексного, структурно-функціонального та об'єктно-цільового призначення, чітких настанов щодо етапності реалізації стратегії макросистемної еволюції, дія яких розрахована на тривалу історичну перспективу;

- комплексну програму економічного зростання до 2080 р. і окреслених у її складі рішень, які передбачають реалізацію теоретично обґрунтованої економічної політики при одночасному впровадженні адаптивної структури-атрактора і визначеної інноваційно-спрямованої моделі розвитку;

- розростання нової генерації структур-атракторів, що дозволить досягти цільових енергетичних та економічних орієнтирів і підвищить якість життя населення.

Відштовхуючись від функціонального та структурного аналізу політики економічного зростання, важливо підкреслити, що «стартовою лінією» її змістовної оптимізації в ідейно-теоретичному аспекті є вироблення інтегральної концепції, втіленої в стратегічно-доктринальному забезпеченні процесу вдосконалення економічної сфери держави. Саме стратегія макросистемної еволюції визначає орієнтири, закладає парадигму функціонування як національного господарства, так і принципів існування суспільства загалом. Залежними від доктринальних положень, проте не менш важливими ланками розгортання економічних процесів у державі, виступають тактика прийняття оптимізаційних рішень і розроблення планів, орієнтованих на реалізацію зазначеної стратегії в конкретно-історичних умовах, яка відбувається в динамічно нестійкому економічному середовищі трансформації регіональних і глобальних соціально-політичних процесів. Підсумовуючи й певною мірою розвиваючи наведені узагальнені міркування щодо ендогенної теорії економічної політики, додамо, що політику економічного зростання сучасної держави можна представити як упорядковану взаємодію її складників, якої досягаємо такими способами:

- 1) на основі зовнішніх (стосовно політики економічного зростання) факторів (насамперед державного, регіонального і глобального походження), що дозволяє: а) сформулювати проблему передбачення довгострокових заходів структурного характеру; б) реалізовуючи таку політику, впровадити нову систему економічної динаміки — агрегованих показників-індикаторів, новітніх методик, що забезпечать результативність відповідної політики;

- 2) на основі внутрішньо узгодженої взаємодії елементів і механізмів макросистемної еволюції, які утворюють політику як складну систему (передусім доктринальних положень, концепцій і цільових про-

грам, ресурсно-функціонального забезпечення), що дає підстави для тверджень про існування самоорганізаційних чинників державної політики, тобто факторів її внутрішнього розвитку з науковим опрацюванням об'єктивної природи і функцій, взаємодію яких з відповідними організаційними факторами виробництва та розвитку національної економіки в українській науковій думці досі не досліджено.

Логічно припустити, що процеси самоорганізації і в природному світі, і в економічному середовищі історично виникають задовго до цілісного конституювання організаційних структур управління економічними процесами, структур, які мають переважно об'єктивну основу виникнення, але здебільшого суб'єктивний характер впливу на енергетичні, економічні й суспільні явища. Тому цілком виправданим в аналізі сучасної державної політики економічного зростання для розроблення комплексу форм і дієвих заходів є умовне відмежування самоорганізаційних засад її виникнення і подальшої еволюції від, на наш погляд, неминучих організаційних доповнень у вигляді стійких макроструктур, що стимулюють «режим із загостренням» [3] та забезпечують узгодженість темпів розвитку макроструктур і загальної системи завдяки дифузійним і дисипативним процесам у макросистемі, синхронізації їх розмірів і абсолютного приросту, тобто досягнення ефекту когерентності [4] і стійких (протягом тривалого часу) темпів економічного зростання.

Слід зазначити, що вивчення та усвідомлення природи і функцій такої політики дає можливість більш чітко сформулювати рушійні сили економічного зростання в Україні, в основі якого такі системоутворювальні чинники: 1) специфічні процеси самоорганізації, що виникають у національній економіці як реакція на виклики нестійкого зовнішнього середовища, характер

взаємодії з якими іманентно передбачає вірогідне існування, а в окремих випадках — об'єктивацію ризиків і загроз для подальшого самодостатнього розвитку державно організованого соціуму; 2) процеси стратегічного управління складною системою, що стикаються з проблемою зіставлення прямої її еволюції і визначених цілей та цільових орієнтирів. Причому в ролі цільового функціонала, що зв'язує воєдино мету із засобами її досягнення, виступає пропонування до запровадження в національній економічній системі структура-атрактор. Вона як активний елемент створення фазового простору, формування властивостей і якісних системних ознак сприяє саморозвитку національного господарства в найбільш ефективному напрямі; 3) процеси трансформації, що змінюють структуру, масштаби і функції макроекономічних систем у результаті біфуркацій їхнього фазового портрета, яким в економічній реальності відповідають так звані структурні «революції». Цей перехід може відбуватися стрибкоподібно, а також зі зменшенням ентропії, що має мультиплікативний ефект і цілком забезпечує розростання повноважень адаптивної структури-атрактора на різних інституціональних рівнях; 4) процеси нейтралізації та подолання небезпечних ситуацій, пов'язаних із виникненням внутрішніх ризиків та зовнішніх загроз економічній безпеці. Їхня дієвість підтверджена наявністю самоорганізаційних витоків групової поведінки людської спільноти, що в сублімованій формі потенціалів системно-функціонального спрямування реалізуються як у періоди структурної та інформаційної нестійкості багатокomпонентних систем, так і на етапі подальшої глобалізації цивілізаційних процесів; 5) процеси інноваційно спрямованого зростання, що ґрунтуються на діалектичній єдності загально-економічного прискорення й темпів приросту макропоказників: енергоефективнос-

ті національної економіки, стратегічного потенціалу держави, частки енергоємних галузей і виробництв у структурі національного господарства [5].

Отже, феноменологічні механізми рефлексії проблематики забезпечення економічного зростання виступають як сукупність самоорганізаційних основ цілеспрямованої макросистемної еволюції політики державного утворення, тоді як державні механізми забезпечення економічного розвитку [6] доцільно віднести до штучно організованих факторів оптимізації сучасної економічної політики. На наш погляд, формулювання базових положень політики економічного зростання забезпечує кібернетична теорія, яка дозволяє викласти в концентрованому вигляді загальну концепцію управління економічним зростанням сучасної держави. Саме вона дає змогу розглядати самоорганізацію як процес досягнення динамічної рівноваги між складною системою та її оточенням, основу якої визначає принцип зворотного зв'язку і взаємостимулювання. У практиці організаційно-економічних відносин це означає, що жодне об'єднання додержавного або державного рівнів розвитку нездатне протистояти зовнішнім агресивним чинникам у разі власного самозамикання (відсутності зворотного зв'язку з геополітичними та економічними чинниками), а отже, знищення або спотворення життєво важливих параметрів внутрішньоекономічної динаміки та існування, до яких доцільно віднести насамперед кількісні та якісні показники економічної динаміки, а також матеріальну інфраструктуру впливу структури-атрактора на довколишній світ, що й визначає вимоги до інструментального забезпечення спільного функціонування.

Так, ендогенна політика економічного зростання (ЕПЕЗ) є наслідком групової реакції суб'єктів державного управління на силові виклики зовнішнього середови-

ща, усвідомлення яких відбувається на за-садах безперервного аналізу небезпек стороннього походження, подальша ескалація яких загрожує існуванню українського соціуму та національно-економічним інтересам держави. Паралельно ЕПЕЗ можна представити як реакцію державотворчої еліти на ймовірність виникнення внутрішньосистемних ризиків і небезпек, практична об'єктивація яких загрожує врівноваженню фазових переходів і державному статусу України, а тому передбачає варіант внутрішньодержавного застосування дієвих форм і методів організації виробництва, прикладного інструментарію для побудови оптимізаційної моделі економічного зростання. Таким чином, ЕПЕЗ, відрефлексована з опорою на можливості кібернетичного світогляду з його концептуальним розумінням значення зворотного зв'язку, — це необхідний крок на шляху усвідомлення такого варіанта політики як фрагмента самоорганізації економічних систем для збереження стійкої рівноваги між державноорганізованим суспільством і зовнішнім (насамперед соціальним, економічним і політичним) середовищем, якому властива фізична, організаційна або інтелектуальна агресивність. Виходячи з таких міркувань і досвіду використання теорії синергетики [6] щодо врахування різноспрямованих сигналів у економіці, статусу методологічного доповнення до теорії кібернетики стосовно самоорганізаційних процесів у суспільстві та національному господарстві впродовж двох останніх десятиріч, набувають ваги базові положення феноменології. Її світоглядний арсенал дозволяє усвідомити, враховуючи характеристики «об'єкт-аналог» та «система-об'єкт», і необхідність виникнення, і сам процес проектування нового спонтанного порядку (ЕПЕЗ) в державі, нових структур (структур-атракторів чи складових елементів, суб'єктів її забезпечення) внаслідок взаємодії економічної

системи із середовищем (регіональним або глобальним оточенням).

Нагадаємо, що становлення парадигми самоорганізації як нового бачення та експериментальної перевірки адекватності внутрішніх чинників забезпечення загальноекономічного прискорення систем відбулося наприкінці ХХ століття. Проте необхідною передумовою актуалізації синергетики як філософії самоорганізації стало зосередження уваги численних наукових шкіл на феноменальних наслідках функціонування відкритих соціальних або економічних систем, тобто систем, готових до обміну із зовнішнім середовищем енергією, сировиною, ресурсами, кількість яких (особливо інформації, що аргументовано в спеціальному дослідженні [7]) у світі збільшується за геометричною прогресією.

Для розкриття теми дослідження еволюційної економіки важливо зрозуміти, що хоча ідеї самоорганізації і сформувався в колі природничих знань, проте в умовах зміщення акцентів у сучасній економічній науці їх розглядають як продуктивні методологічні конструкції для пояснення складних процесів виникнення і становлення економічних, соціальних та гуманітарних систем. Ось чому специфіка соціальних та природничих наук не може заперечувати глибинної єдності і взаємозв'язку між світом природи і складними системами: економічними, енергоекономічними або виробничо-економічними.

Загальні ж властивості і закономірності загальноекономічного прискорення сучасної держави стають предметом дедалі активнішого вивчення в міждисциплінарних дослідженнях, до яких належать уже згадувана кібернетика, системний і комплексний аналізи, структурна інформаційна теорія надійності систем, синергетика та їхня «наймолодша» послідовниця — феноменологія.

Оскільки картина розвитку національної економіки, яку відтворює класичне світосприймання, — це світ, чітко структурований причинно-наслідковими зв'язками, у якому причинні ланцюги мають переважно лінійний характер, а наслідки управлінських рішень чи дій є здебільшого пропорційними причинами. Досі вважали, що завдяки причинним схемам хід розвитку економічного явища або процесу можна було як пояснити в минулому, так і прорахувати на майбутнє, тобто в прогнозах макроекономічної динаміки враховували ретроспективні тенденції. Відповідно передбачали, що сучасний стан і проблеми розвитку національного господарства визначені минулим, а майбутнє — це поєднання, взаємодія минулого і сучасності.

Чітко сформованим міфом лінійного мислення є, наприклад, переконаність більшості представників сучасної економічної думки в тому, що процеси цивілізаційного поступу, глобального прогресу відбуваються по експоненті (НТР, економічне зростання, накопичення знань, гуманізація соціальних відносин).

Проте базові положення синергетики і феноменології, запропоновані в спеціальних дослідженнях [8, 9], вносять принципи корективи в таку логіку світобачення і доводять ідею загальнознаного критерію — об'єктивності, тим самим переборюючи традиційні опозиції раціоналізму, інтуїтивізму й емпіризму, формуючи новий вимір як основу для верифікації результатів сучасних економічних досліджень, а саме:

1) засвідчують, що складноорганізованим системам, у тому числі економічним, енергоекономічним та виробничо-економічним тощо, а тим більше їхнім похідним — структурам-атракторам, неможливо нав'язати абстрактно сконструйовані чи «безумовно прогресивні», з погляду розробників, шляхи їхнього розвитку. Швидше необхід-

но зрозуміти внутрішньосистемні тенденції зародження і подальшого розгортання складних процесів і явищ, аніж виводити / спрямовувати системи на штучні шляхи еволюції. Отже, проблему керованого розвитку, яку синергетика і феноменологія зовсім не вилучають із теорії економічного зростання, доповнює проблема самокерованого розвитку багатокомпонентних структур, що ґрунтується на модифікованій рефлексії та перевірці достовірності [10];

2) синергетика демонструє:

- яким чином деструктивна першооснова економічних та матеріальних процесів (хаос) здатна виступати в ролі конструктивного механізму еволюції національної економіки;

- як може бути сформована нова форма організації виробництва та управління ним;

- завдяки чому в періоди нестійкості економічної системи її флуктуації (малі збурення) можуть переростати в якісно нові макроструктури. Синергетичний напрям досліджень перспектив загальноекономічного прискорення допомагає зрозуміти справжню природу економічних і політичних криз, яка, по суті, є подвійною, амбівалентною. Оскільки руйнуючи, вона демонтує, послаблює, знищує складні макросистеми, навіть такі, що перебувають у розвиненому стані, шляхом привнесення стихійних флуктуацій у відпрацьовані схеми функціонування елементів системи. Водночас хаос містить конструктивний потенціал, що зумовлено існуванням у його природі еволюційних механізмів формування структур з адаптивними властивостями і новими конститутивними характеристиками — атракторів, тобто системоутворювальних регуляторів, що узгоджують темпи зростання з наявним стратегічним потенціалом на основі поєднання різних компонент у блоки, зміни режимів і масштабів розвитку, амплітуди і форми коливань у визначених сферах економічної діяльності;

3) синергетика, за умови використання модернізованої рефлексії, що заснована на феноменології, доводить: для складних систем існує здебільшого декілька альтернативних шляхів розвитку та можливість вибору оптимальної моделі економічного зростання, а отже, вибору майбутнього. При цьому хоча і йдеться про діапазон шляхів еволюції (цілей розвитку), однак за умови конкретизації одного з них як домінантного в точках розгалуження (точках біфуркації) проявляється певна наперед сформована детермінованість розгортання економічних явищ і процесів. Таким чином, не лише минуле визначає сьогодення національної економіки, але й реальне майбутнє (передбачені орієнтири) відповідно до теорії довгих хвиль та визначених за результатами дослідження закономірностей функціонування структур-атракторів [11];

4) синергетика відкриває нові принципи суперпозиції, побудови еволюційного цілого з частин і компонент. Проте об'єднання, інтеграція структурних елементів не означає їхнього механічного додавання: потенціал нової системи більший від суми потенціалів його частин. З'являється новий принцип поєднання частин у єдине ціле, заснований на феноменології, — «ідентифікація» [7], встановлення загального темпу розвитку складових елементів, забезпечення співіснування різних фрагментів у одній темпосистемі. Стосовно економічних процесів така характеристика має особливе значення для конструювання структур-атракторів, формування кластерів чи поєднання виробничо-економічних систем, що перебувають на різних рівнях розвитку;

5) синергетика і феноменологія забезпечують накопичення знань про те, яким чином оперувати і як ефективно управляти багатокомпонентними системами, акцентуючи увагу на правильній архітектурі з перманентним коригуванням цільових показників, оскільки локалізовані резонансні

впливи набагато ефективніші за масштабні енергетично насичені управлінські імпульси, які здатні взагалі спотворити або навіть зруйнувати об'єкт свого впливу;

б) синергетика розкриває закономірності й умови перебігу лавиноподібних змін у національному господарстві, а також процесів нелінійного, самостимульованого зростання в окремих сферах економічної діяльності, а феноменологія надає зручний апарат і встановлює вимоги до інформаційно-методичного забезпечення. Саме на такій основі можливе розуміння того, яким чином можна ініціювати процеси економічного зростання у відкритих нелінійних середовищах, які існують обмеження, що дозволяють уникнути розпаду складних структур під час їхнього динамічного розвитку [10].

Так, ідея нелінійності, диференціюючись на декілька похідних гносеологічних конструкцій, має особливе значення для осмислення процесів економічного зростання.

Завдяки своїм сутнісним особливостям феноменологія дає змогу:

- усвідомити надзвичайну важливість принципу «розростання малого», що означає імовірність перетворення незначних відмінностей окремих сфер у нові макросистемні детермінанти, спрямовані на кардинальну зміну структурно-функціональних вимірів загальної економічної системи;

- зрозуміти дискретність шляхів еволюції нелінійних систем (середовищ), тобто відкритість не будь-яких напрямів їхнього подальшого розвитку, а лише одного з них — домінантного, який входить в обмежений спектр вірогідних альтернатив, отриманих за умови використання експериментального ряду агрегованих показників-індикаторів та розробленого прикладного інструментарію;

- визначити окремі об'єкти концентрації зусиль (за результатами аналізу можливих несподіваних / емерджентних змін) для

синхронізації вимірів еволюції інноваційно спрямованої моделі економічного зростання України [10,11].

Використання зазначених положень під час аналізу нестійкого економічного середовища дозволяє критично оцінити поширені прогнози-екстраполяції показників економічної динаміки (минулого досвіду на майбутнє), оскільки помітнішими стають їхня недостатність і штучність, а отже, ненадійність значної кількості з них. Оскільки те, що спочатку було вторинним і непомітним, з часом здатне розгорнутися і, локалізувавшись, утворити новий сутнісний центр економічних перетворень, кардинально відмінний від теоретичних задумів авторів чергової реструктуризації.

Змістовно важливою ланкою нашого дослідження є таке припущення: надшвидке прискорення еволюції окремих економічних систем, глобалізаційні процеси й події в LS-режимі істотно утруднюють пристосування, адаптацію української економіки до перманентно змінних умов буття як складної системи із випадковою зв'язністю. Унаслідок цього в Україні підвищується імовірність надвибуху (політичного, демографічного, соціального, комбінованого), тобто катастрофи, рушійні сили і природа якої в цілісному вигляді, як здається авторові статті, досі не відрефлексовані.

Тому політику економічного зростання як своєрідний вид діяльності, який межує з творчістю, доцільно представити як реакцію її організаторів на нелінійні процеси у відкритій багатокомпонентній системі, що виконує подвійне навантаження стосовно забезпечення загальноекономічного прискорення: по-перше, розв'язує проблему стабілізації структурних зсувів, компенсації, нейтралізації «шкідливих» (з погляду системної стійкості) коливань, створення додаткових гарантій збереження темпів зростання і приросту, повного виконання

державних цільових програм розвитку певних видів економічної діяльності відповідно до визначених стратегією макросистемної еволюції орієнтирів; по-друге, зазначений вид політики виступає в ролі збудника, спрямованого на посилення хаотичних внутрішньосистемних ознак, а отже, на динамічне нав'язування системі в разі ослаблення іншої її організаційної якості з одночасним використанням можливостей і резервів самоорганізації.

1. *Prigogine I.* The philosophy of instability // *Futures*. — August. — 1989. — P. 397.
2. *Tinbergen J.* On Theory of Economic Policy. — Amsterdam, «North Holland», 1956. — 182 p.
3. *Микитенко В. В.* Формування комплексної системи управління енергоефективністю у галузях промисловості: Монографія. — К.: Укр. вид.-поліг. компанія «Екс. Об.», 2004. — 336 с.
4. *Микитенко В. В.* Енергоефективність промислового виробництва: пріоритети та шляхи забезпечення // Теоретичні та прикладні питання економіки: Зб. наук. пр. — К.: КНУ ім. Т.Шевченка, 2006. — Вип. 11. — С. 74–81.
5. *Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І.* Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / За ред. С. В. Мочерного. — Львів: Світ, 2006. — Т. 2. — С. 274.
6. *Майнцер К.* Сложность и самоорганизация // Вопросы философии. — 1997. — № 3. — С. 48–61.
7. Рузавин Г. Парадигма самоорганизации как основа нового мировоззрения // Свободная мысль. — 1993. — № 17–18. — С. 54.
8. *Князева Е. Н., Курдюмов С. П.* Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным // Вопросы философии. — 1992. — № 12. — С. 4–5.
9. *Борисов Е. В.* Феноменологический метод М. Хайдеггера // Хайдеггер М. Пролегомены к истории понятия времени. — Томск, 1998. — 324 с.
10. *Микитенко В. В.* Формування фазового портрету й оцінювання дієвості нової макрогенерації в Україні // Стратегія розвитку України. — 2008. — №1-2. — С. 124–139.
11. *Микитенко В. В.* Економічне зростання: ендогенна теорія, інституційне середовище та проблеми їх розвитку // Україна — Латвія — ЄС: сучасний стан та перспективи. Зб. матеріалів міжнар. науково-практ. конфер. — Херсон — Латвія — Прага. — Херсон: ПП Вишемирский, 2008. — С. 112–121.

В. Микитенко

ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: ПРИРОДА, ЦІЛІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Резюме

Динамічне оновлення гео економічних та геополітичних процесів сьогодні поширюється і на зміни в теорії й методології економічної науки. У запропонованому дослідженні проаналізовано головні компоненти і засоби реалізації стратегій макросистемної еволюції вітчизняної економіки й центри докладення зусиль для забезпечення загально економічного прискорення в Україні. Політику економічного зростання розглянуто як частину загальної економічної політики держави або створених нею спеціальних інститутів влади. Осмислено роль першорядних функцій ендогенної політики економічного зростання держави в досягненні визначеної мети. Запропоновано перелік найважливіших чинників впливу та коригування сутнісних характеристик такої політики на засадах реалізації інтегральної концепції управління замкненим циклом, яка має бути втілена в стратегію макросистемної еволюції, що визначає орієнтири, закладає парадигму функціонування як національного господарства, так і принципи існування суспільства в цілому. На основі вивчення природи і функцій відповідної політики сформульовано рушійні сили економічного зростання в Україні.

В. Mykytenko

POLICY OF ECONOMICAL GROWTH: NATURE, GOALS, PROBLEMS AND PROSPECTS

Summary

Dynamic renewal of geo-economics and geopolitical processes covers changes in theory and methodology of economy science nowadays. The presented research is an analysis of the main components and strategy implementation means of national economy macro-system evolution and centers of efforts application to provide general economic enhancement in Ukraine. The policy of economy growth is reviewed as a part of general state economic policy or special power institutes created by this policy. The role of the primary functions of policy of state economy endogenic growth is conceived in determined goal achievement. A number of major factors of policy influence and its characteristic correction is presented based on integral concept of close loop management implementation that should be incorporated into macro-system evolution strategy that defines landmarks and establishes a paradigm of national economy functioning as well as society existence principles as a whole. Based on aforementioned policy nature and functions the leading forces of Ukraine economy growth are formulated.